

Система ціннісних орієнтацій як складова професійно-комунікативної культури у підготовці майбутніх сімейних лікарів

The System of Value Orientations as a Part of Professional-Communicative Culture in Future Family Doctors' Preparation

У статті автором здійснено аналіз системи ціннісних орієнтацій, виокремлено складові професійно-комунікативної культури у підготовці майбутніх сімейних лікарів. Визначено психолого-педагогічні функції лікаря у професійній діяльності, їх роль у результативності професійної ефективної взаємодії в системі лікар-пацієнт.

Висвітлено систему базових гуманістичних цінностей, їх роль у професійній діяльності сучасного медика, оскільки слугують підґрунтям культури та орієнтиром поведінки, за яким він буде свої стосунки з партнерами у процесі професійно-комунікативної діяльності. Акцентовано увагу на результативності професійної медичної діяльності, котра багато в чому визначається рівнем пізнавальних процесів, ступенем розвиненості емоційно-вольової сфери, багатством і «дисципліною» почуттів. Представлено основні характеристики системи ціннісних орієнтацій, котра стимулює професійно особистісний розвиток, активізує внутрішні механізми особистості, детермінує професійну поведінку та забезпечує зміст і спрямованість професійної діяльності.

У статті наведено потенційні складові професійної майстерності майбутніх сімейних лікарів, виокремлено основні методи та форми професійної культури та професійного мислення лікаря, яке включає клінічне, професійно-етичне, екологічне, генетичне, інформаційно-технологічне мислення.

Ключові слова: *система цінностей, гуманістичні цінності, професійна культура, комунікативна культура, моральна культура, професійна майстерність лікаря.*

In the article the systems of value orientations are analyzed; the components of professional and communicative culture in future family doctors' preparation are singled out; psychological and pedagogical functions of a doctor in a professional activity are described and their role in efficient professional interaction «doctor-patient» is highlighted.

The system of humanistic values is characterized; and the role of these humanistic values in doctors' professional activities as culture background is revealed. The outcomes of a medical professional activity are focused on. It is stated that they depend on the level of cognitive processes, the degree of emotional sphere development. The basic characteristics of value orientation system are highlighted. The latter facilitates personal and professional development, fosters inner personal mechanisms, determines professional behaviour and provides contents and orientation of a professional activity. The value system of future doctors includes the ability to sympathize with a patient; their readiness to sacrifice; the feeling of responsibility for the result of work; thoroughness; a strong will and professional courage; a developed intuition and determination; dignity, independence, self-confidence, integrity; tolerance to the character of a patient, culture, religion; benevolence, intolerance to negligence; a high level of professional and communicative competence; professional reflection; self-criticism; belief in rescue mission of medicine; optimism.

In the article the potential integral elements of future family doctors' professional mastery are highlighted; the main methods and forms of doctors' professional culture and thinking are singled out. Doctors' professional thinking includes clinical, professional and ethical, ecological, genetic and IT thinking.

The thesis gives the characteristics of the main components of medical staff's communicative competence. These components include the proper use of verbal and non-verbal communication; skills of empathetic communication; the ability to build the most appropriate relationship with a patient in the process of solving clinical and diagnostic tasks.

Key words: *value system, humanistic values, professional culture, communicative culture, moral culture, doctors' professional mastery.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Особливістю медичної діяльності є чітко виражена духовно-ціннісна складова. Визначну роль у професійній діяльності сучасного лікаря відіграє високий рівень його моральної культури, яка проявляється в специфічних вимогах до особистісних якостей. Їх характеризують здатність співчувати пацієнту; готовність до самопожертви; високе почуття відповідальності за результати своєї діяльності; старанність і обов'язковість; сила волі та професійна мужність; наявність розвиненої інтуїції та рішучості; почуття власної гідності, незалежність і впевненість у собі, принциповість; толерантність, терпимість до культури, релігії, характеру пацієнта; колегіальність, яка проявляється в тактовності, доброзичливості; нетерпимість до халатності й недобросовісності; високий рівень професійної та комунікативної компетентності; працьовитість; розвинена лікарська рефлексія, самокритичність; віра в рятувальну місію медицини; оптимізм [4, с.72].

Аналіз досліджень і публікацій... Питанням, стосовно специфіки та різних аспектів професійної медичної культури, присвячено багато наукових робіт. Це дисертаційні дослідження А. Агаркової С. Дружилова, Л. Дудікової, О. Жилиєвої, К. Куренкової, Б. Ясько, О. Мясоєдов та ін., в яких розглядаються окремі складові професійної культури лікаря. Аксиологічним основам медицини присвячені роботи Ю. Абаєва, С. Кулика, Ю. Лісіцина, Т. Мішаткіної, В. Рибіна, М. Яровинського та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в обґрунтуванні системи ціннісних орієнтацій як складової професійно-комунікативної культури у підготовці майбутніх сімейних лікарів.

Виклад основного матеріалу... Соціальні дослідження та практика свідчать, що до змісту загальної культури медика належать життєві установки та пріоритети загальнолюдських цінностей – істини, любові, добра, краси, свободи і т. ін. Ядром загальної культури особистості є освіченість і вихованість у їхній гармонійній єдності. Показником загального розвитку медика є рівень його пізнавальних процесів: мислення, уваги, сприйняття, пам'яті, уявлення. Результативність професійної медичної діяльності багато в чому визначається також і ступенем розвиненості емоційно-вольової сфери, багатством і «дисципліною» почуттів, тобто вмінням стримувати себе, не піддаватися настрою, прислуховуватися до голосу розуму. Такі якості, як енергійність, товарицькість, почуття гумору, сприяють успішному вирішенню дидактичних виховних завдань.

Важливою складовою гармонійного розвитку особистості є сформована естетична культура, яка базується на її здібностях, інтересах, прагненні до прекрасного та вмінні їх реалізовувати. Естетична культура включає в себе естетичну свідомість та діяльність. Культурний розвиток є обов'язковою складовою всіх структурних компонентів особистості. Нині рівень культури та освіти населення – один із провідних ресурсів національного вдосконалення та успішної конкуренції країни на світовому ринку.

Необхідно відзначити, що поняття «культура» виступає як в широкому, так і у вузькому сенсі цього слова. Культура в широкому сенсі є інтегративною характеристикою особистості та включає всі її аспекти від мислення до діяльності. В цьому випадку можна говорити про сформованість професійної культури, політичної культури, моральної поведінки, суспільно-діяльницької культури і та ін.

У своєму дослідженні В. Кузнецова визначає таку систему базових гуманістичних цінностей: життя – головна цінність існування людини і суспільства; доброта чи здатність прихильно ставитися до людей, приносити їм радість і задоволення, бути щирим з іншими; любов до ближнього як почуття глибокої прихильності, відданості; співчуття, тобто здатність ставитися з розумінням і жалістю до переживань і проблем людини; справедливість – спроможність діяти неупереджено, відповідно до моральних та правових норм суспільства; совість – тип поведінки людини відповідно до морально-етичних норм; повага до гідності особи – здатність бачити найкращі її якості [5, с. 8].

Дослідник Ю. Остраус зазначає, що «особливого значення система ціннісних орієнтацій набуває для сімейного лікаря, оскільки вона стає центральним елементом у структурі його професійного образу, стимулює професійно особистісний розвиток, активізує внутрішні механізми особистості, детермінує професійну поведінку та забезпечує зміст і спрямованість професійної діяльності [7]. У контексті професійної діяльності ми можемо говорити про професійні ціннісні орієнтації, які визначаються як вибіркове, стале ставлення людини до різних аспектів професії, її специфічних ознак і характеристик [4, с. 72]. Ці ціннісні орієнтації включають в себе також

відношення до засвоєння знань, до уміння застосовувати набуті знання на практиці, до здатності креативного прояву себе в професії.

Особливістю професійних ціннісних орієнтацій сімейного лікаря є те, що вони ґрунтуються на гуманістичних та професійних цінностях, котрі тісно пов'язані між собою. Сама лікувальна справа за своєю сутністю завжди була і залишається гуманістичною, оскільки діяльність медика спрямована на людину, збереження її життя і здоров'я. Гуманізм лікаря проявляється у прагненні допомогти хворому, використати усі можливості для покращення його здоров'я і якості життя, для полегшення страждань. Відповідно, гуманістичні цінності, які ставлять на перше місце безумовну цінність людини, відіграють у професії сімейного лікаря провідну роль, слугуючи підґрунтям культури та орієнтиром поведінки, за яким він буде свої стосунки з партнерами у процесі професійно-комунікативної діяльності [7].

Ряд авторів представляють аргументовану позицію, згідно якої відсутність постійних норм поведінки, однакових для всіх епох і країн, стосовно медицини пов'язана зі стійкістю теоретичних аспектів моралі та мінливістю моральних норм професійної етики [2, с. 14]. Дійсно, ціннісне відношення до різних аспектів медичної діяльності може значно відрізнятися в різних соціумах, так як воно входить у цілісну аксіологічну картину світу того чи іншого етносу, тобто є культурно зумовленим.

Разом із указаними вище цінностями, котрі реалізуються лише в медичній діяльності, ця діяльність відбувається також у контексті цілої низки універсальних цінностей. Нині спостерігається зміна моральних парадигм у медицині й забуття традиційних для України християнських моральних цінностей, що пов'язане з дегуманізацією взаємовідносин між лікарем і хворим. Ситуацію, що склалася у вітчизняній системі охорони здоров'я, можна охарактеризувати як стан соціальної аномії. На думку деяких дослідників, деформація відносин між лікарем і пацієнтом можна розглядати з позицій різних теорій девіації (Х. Беккер, Т. Парсон). Прикладами соціальної девіації є хамство, зарозумілість, грубість, нечесність. Саме тому особливої уваги заслуговує з'ясування специфіки ціннісного поля медицини на основі синтезу культурологічного, соціологічного та психологічного підходів.

В межах першого з них медицина як підсистема загальної культури розглядається із загальноприйнятих позицій моралі та абсолютних цінностей, представлених у благах культури, у співвідношенні з якими, як із фундаментальними нормами, усвідомлюється кожен акт людської діяльності. Професійна медична діяльність традиційно регламентується деонтологією і являє собою в загальній культурі комплекс норм, які складаються із необхідних вимог ціннісного змісту.

Розширення психолого-педагогічних функцій лікаря пов'язане зі зростанням соціально-психологічної напруги в країні та світі, різким зростанням психосоматичних, нервово-психічних, ятрогенних захворювань, граничних психічних станів людського організму, крайнім наслідком чого може бути збільшення суїцидів у різному віці. Лікар – майже єдиний професіонал, котрий зобов'язаний взяти на себе вирішення цих питань у процесі роботи з пацієнтами. Лікар повинен уміти знайти індивідуальний підхід до хворого, вибрати правильну тактику спілкування, мобілізувати не лише його фізичні, але й психічні можливості у боротьбі проти хвороби, що дозволить лікувати не хворобу, а хворого.

Лікарю необхідно добре вивчити основні галузі психології: загальну, педагогічну, вікову, соціальну, медичну; оволодіти методиками психодіагностики, психокорекції, психотренінгу, психоаналізу; добре знати свій психічний статус і грамотно оцінити психічний статус хворого, і це особливо актуально нині, коли відбувається процес соціалізації професії лікаря, тобто перехід його діяльності із системи «людина – людина» в систему «людина – суспільство».

Мінливі умови діяльності лікаря ХХІ століття на основі бурхливого розвитку медично-біологічної науки та інформаційних технологій, системного вдосконалення практики охорони здоров'я й переходу до неперервного типу медичної освіти вимагають створення нової моделі професії лікаря. Її основними компонентами є: володіння здоров'якоригуючими, здоров'язберігаючими, здоров'яприбавляючими технологіями, пов'язаними з технізацією, біологізацією, екологізацією, хімізацією, інформатизацією, психологізацією діяльності лікаря, що дозволяє здійснювати інформоване партнерство «лікар – хворий»; широке професійне мислення лікаря, яке включає клінічний, професійно-етичний, екологічний, генетичний, інформаційно-технологічний стилі; готовність до роботи в усіх закладах і організаціях сфери охорони здоров'я [3].

Для сучасного постіндустріального інформаційного суспільства необхідна професійно освічена й гармонійно розвинена особистість, здатна: адаптуватися в умовах реального життя в складному динамічному світі; брати на себе відповідальність за свої рішення в умовах свободи вибору; орієнтуватися та ініціативно діяти в мобільному й багатомірному суспільстві; користуватися своїми знаннями на благо себе та інших [8, с. 283].

Основними методами та формами для формування вище визначених показників є: ґрунтовне та всебічне вивчення теоретичних, передклінічних та клінічних дисциплін; широке впровадження розвивального навчання в навчальний процес навчального закладу; організація допомоги студентам у засвоєнні специфіки вузівського навчання.

Аналіз наукових джерел дав нам змогу виокремити основні складові професійної майстерності майбутніх сімейних лікарів, а саме: медична ерудиція; спеціальні знання про хвороби та їх прояви; наявність умінь і навиків постановки медичного діагнозу; потреба в постійному оновленні знань із медичної галузі; проникливість; спостережливість; специфічні особливості пізнавальних процесів (сприйняття, мислення, уявлення та ін., які формуються в процесі лікарської діяльності; володіння алгоритмом постановки діагнозу (аналіз ситуації, формулювання задачі, отримання нових даних, необхідних для ефективного вирішення діагностичної задачі, аналіз процесу та результатів рішення, співставлення шуканого результату з реальним); ефективне використання розумових дій (судження, умовивід) і мисленневих операцій (аналіз, синтез, проведення аналогій, узагальнення, абстрагування, класифікація) на етапах збору анамнезу, дослідження й постановки діагнозу; вміння вирішувати типові клінічні та діагностичні задачі; вміння перебудовувати мисленневу діяльність відповідно до вимог ситуації; здібність швидко й глибоко заглиблюватися у психологію пацієнта; поєднання спеціального знання патології органів зі знанням про особистість; наявність знань, умінь і навичок ефективного управління власною психікою та психікою хворого; здатність швидко набувати нові технологічні знання з галузі медицини відповідно до вимог часу; стійкість лікарської діяльності в критичних ситуаціях (гострий шок, стан хворого, кома, порушення психічної діяльності та ін.).

Аналіз літературних джерел вказує на зростаючу роль філологічної (мовної) культури медичних працівників. Професія лікаря – лінгвоактивна професія. Слово, або мова для лікаря має дуже важливе значення. В свій час Гіппократ стверджував: «Існує три типи лікарів. Один з них лікує травами, другий ножем, третій словом. То звернімося до того, хто лікує словом, адже лікуючи тіло, він лікує і душу».

На необхідність вдосконалення мови засобом цілеспрямованого навчання писали ще великі мудреці стародавньої Греції та Риму. Таланту цілющого слова лікаря надавали великого значення з глибокої давнини. Академік Білібін О.Ф писав, що вирішальною й визначною якістю клінічної роботи є не методика дослідження, а культура власної особистості лікаря [1, с. 123].

Медичний працівник у сучасних умовах повинен володіти системою норм української літературної мови, що включає в себе орфоепічну, лексичну, граматичну (морфологічну й синтаксичну), орфографічну та пунктуаційну норми, а також володіти нормами мовного етикету, основу якого складає категорія ввічливості, норми ділового етикету, для коректного складання будь-якого необхідного офіційного документу.

Ми погоджуємося з М. Лісовим, який стверджує, що ефективна взаємодія й спілкування (комунікації) в системі лікар-пацієнт є центральною ланкою для досягнення успіху в лікувальному процесі, для клінічної компетентності лікаря, а також мають вирішальний вплив на результат лікування [6, с. 68]. Комунікативні вміння тісно пов'язані з наявністю організаторських умінь – вміння встановлювати ефективні взаємодії, оскільки лікареві доводиться управляти й організувати діяльність інших людей.

Український психолог В. Семиченко виділяє якості, які суттєво впливають на процес спілкування: товариськість; контактність; ініціативність; діалогічність.

Вступаючи в спілкування з іншою людиною необхідно визначити свої інтереси, зіставляти їх з інтересами партнера по спілкуванню, оцінювати його як особистість, обирати найбільш доцільну техніку і прийоми спілкування.

Висновки... Таким чином, до системи цінностей майбутніх лікарів відносять здатність співчувати пацієнту; готовність до самопожертви; високе почуття відповідальності за результати своєї діяльності; старанність і обов'язковість; силу волі та професійну мужність; наявність розвиненої інтуїції та рішучості; почуття власної гідності, незалежності і впевненості у собі, принциповість; толерантність, терпимість до культури, релігії, характеру пацієнта; колегіальність, яка проявляється в тактовності, доброзичливості; нетерпимість до халатності й недобросовісності; високий рівень професійної та комунікативної компетентності; працьовитість; розвинена лікарська рефлексія, самокритичність; віра в рятувальну місію медицини; оптимізм.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне віднести комунікативну компетентність (культуру спілкування) працівників медичної сфери.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Билибин А. Ф. Культура мышления врача / А. Ф. Билибин // *Здравоохранение*. – 2010. – №7. – С.46-53./ Bilibin A.F. *Kul'tura myshlenija vracha (The doctor's thinking culture)*, *Zdravoohranenie*, 2010, №7, pp. 46–53. [in Russian].

2.Эльштейн, Н. В. Медицинская этика и современность / Н. В. Эльштейн // Клиническая медицина. – 2000. – № 11. – С. 14–17. / Jel'shtejn, N. V. *Medicinskaja jetika i sovremennost' (Medical ethics and contemporaneity)*, Klinicheskaja medicina, 2000, № 11, pp. 14–17. [in Russian].

3.Ємець А. Стан та перспективи підготовки фахівця сімейної медицини в Україні [Електронний ресурс] / Анатолій Ємець. – Режим доступу: [vpm_2014_14_16.pdf]. / Jemecj A. *Stan ta perspektivy pidghotovky fakhivcja simejnoji medycyny v Ukrajinі (The state and perspectives of family doctor's professional training in Ukraine)*, access mode: [vpm_2014_14_16.pdf]. [in Ukrainian].

4.Кардашевська Г. Е. Професійні ціннісні орієнтації майбутніх лікарів / Г. Е. Кардашевська // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 15. – С. 70–75. / Kardashevsjka Gh. E. *Profesijni cinnisni orijentaciji majbutnikh likariv (Professional and valuable orientations of the future doctors)*, Visnyk Lughansjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagoghichni nauky, 2013, № 15, pp. 70–75. [in Ukrainian].

5.Кузнецова І. В. Педагогічні умови формування емпатійної культури студентів вищих медичних навчальних закладів : дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / І. В. Кузнецова; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2004. – 205 с./ Kuznesova I. V. *Pedagoghichni umovy formuvannja empatijnoji kuljturny studentiv vyshhykh medychnykh navchaljnykh zakladiv (Pedagogical conditions of the students' tenderness culture formation in higher education)*, Kharkiv, 2004, 205 p. [in Ukrainian].

6.Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лісовий Микола Іванович. – Вінниця, 2006. – 196 с. / Lisovuj M. I. *Formuvannja profesijnogho movlennja majbutnikh medychnykh pracivnykiv u vyshhykh medychnykh navchaljnykh zakladakh (The future medical workers' professional speech formation in medical establishments)*, Vinnycja, 2006, 196 p. [in Ukrainian].

7.Остраус Ю. М. Ціннісні орієнтації як компонент професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів [Електронний ресурс] / Ю. М. Остраус. – Режим доступу: <http://int-konf.org/>. / Ostraus Ju.M. *Cinnisni orijentaciji jak komponent profesijno-komunikatyvnoji kuljturny majbutnikh simejnykh likariv (Values as a component of the future family doctors' professional communicative culture)*, access mode: <http://int-konf.org/>. [in Ukrainian].

8.Плахотнік О. В. Теоретичні засади сутнісної характеристики інформаційної культури студентів / О. В. Плахотнік, С. В. Партоленко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / [редкол.: І.А. Зязюн та ін.]. – К.-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – Вип. 5. – С. 582–586. / Plakhotnik O. V. *Teoretychni zasady sutnisnoji kharakterystyky informacijnoji kuljturny studentiv (The theoretical basis of the essential characteristics of the students' information culture)*, Suchasni informacijni tekhnologhiji ta innovacijni metodyky navchannja u pidghotovci fakhivciv: metodologhija, teorija, dosvid, problemy, K.– Vinnytsia, DOV Vinnytsia, 2004, Vol. 5, pp. 582-586. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «14» квітня 2016 р.
Стаття прийнята до друку: «28» квітня 2016 р.

Рецензенти:

Акімова О. – доктор педагогічних наук, професор
Шахов В. – доктор педагогічних наук, професор

Наливайко Ольга – аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, e-mail: kafp234@rambler.ru

Nalyvaiko Olha – postgraduate student of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, e-mail: kafp234@rambler.ru

Цитуйте цю статтю як:

Наливайко О. Система ціннісних орієнтацій як складова професійно-комунікативної культури у підготовці майбутніх сімейних лікарів / Ольга Наливайко // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 138–142.

Cite this article as:

Nalyvaiko O. The System of Value Orientations as a Part of Professional-Communicative Culture in Future Family Doctors' Preparation, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 20, pp. 138–142.